

15 ÉVES A KALEIDOSCOPE

A kultúrtörténet neme rovat a *Kaleidoscope* 15 év tanulmányaiban

15 YEARS OF KALEIDOSCOPE

The gender of cultural history in the studies of *Kaleidoscope* 15

Czingel Szilvia PhD- rovatvezető

néprajzkutató – kulturális antropológus

szilvia.czingel@gmail.com

Svégel Fanny etnográfus – doktorjelölt,

ELTE BTK

fanni.svegel@hotmail.com

Initially submitted Sept.10, 2025; accepted for publication Sept.30.2025

Abstract

Based on 19 studies published in the last 15 years, the paper provides an insight into the gender section of the online journal *Kaleidoscopehistory* and places it within the framework of Hungarian and international research trends. The two main aspects of the article are along with the ways of controlling the female body: on the one hand, wartime violence, state biopolitical control, and lifestyle; on the other hand, they can be classified as clothing and different types of representations. In addition to the summaries, the authors also highlight the most important Hungarian and European literature and historiographical developments related to each research direction.

Kulcsszavak: gender, kultúrtörténet, emlékezetpolitika, nemi szerepek, marginalizált csoportok, gender politika

Keywords: gender, cultural history, politics of memory, gender roles, marginalized groups, gender politics

Initially submitted Sept.1, 2025; accepted for publication Sept.30.2025

A kultúrtörténet neme rovat a *Kaleidoscope* 15 év tanulmányaiban

Rovatvezető: Czingel Szilvia PhD

<http://www.kaleidoscopehistory.hu/index.php?subpage=rovat&rovatid=34>

A *Kaleidoscopehistory* folyóirat, a Kultúrtörténet neme rovata 15 év alatt 19 nagyszerű tanulmányt jegyez a gender kutatások széles tárházából.¹ A nőtörténeti tanulmányok nagyon széles spektrum mentén íródtak, és egyben újabb kutatási irányvonalat is kijelölnek. Az írások nagyobb része a második világháborút megelőző éveket vizsgálja, illetve a második

¹ Jelen tanulmány a *Kaleidoscopehistory* 2025/31. lapszámában, 2025.12. 20. dátummal megjelent cikk módosított és javított változata; a szerzők ezt tekintik végleges, hiteles szövegváltozatnak. A tanulmány Czingel Szilvia és Svégel Fanni közösen jegyzett, 2021-ben lezárt, a *Kaleidoscopehistory* folyóirat *A kultúrtörténet neme* rovat tíz évét áttekintő kézirat alapján készült. A rovat akkori (2020) szerkesztői Pető Andrea és Czingel Szilvia voltak.

világháború alatt elkövetett, nőket érintő abúzusokra fókuszál. Ezen kívül a tanulmányok között megtalálható a 19. század végi és a 20. század eleji életmódtörténet, viselettörténet és az 1990-es évek első felében lezajlott népi táncok nőközpontú vizsgálata is. A tanulmányok rövid összefoglalóit a női test biopolitikai szabályozásához kötődő, elmúlt évtizedben jelen lévő kutatási irányzatok keretezik.

A társadalmi nemek és a nőtörténet historiográfiájának alakulása

A továbbiakban azt mutatjuk be, hogy miként illeszkedik a rovat a hazai és nemzetközi kutatási trendekbe egyfelől a háborús erőszak tematikus blokk, másfelől reprodukció eugenikai ellenőrzése mentén. A nőtörténet és a társadalmi nemek tudománya korai történetéről, magyarországi kutatásokról és az intézményesülési problémáiról, a rovat korábbi szerkesztője, Pető Andrea közölt összefoglalót 2006-ban.² Az azóta eltelt időszakban a nőkre irányuló interdiszciplináris kutatások megsokszorozódtak. A vizsgálatokat meghatározó legfőbb elméleti keretek közé sorolhatjuk az elmúlt évtizedben tapasztalt emlékezetpolitikai, nőtörténeti és digitális fordulatot, illetve az Európa-szerte terjedő anti-gender, vagyis a társadalmi nemek fogalmát, mint ellenséggépet használó tudományos diskurzust is.³ Emlékezetpolitikai fordulatról egyfelől a rendszerváltást követően beszélhetünk, amikor az antikommunista keretek között lassan megkérdőjelezhetővé vált a Vörös Hadsereg nimbusza, utat nyitva ezzel a háborús nemi erőszak kutatásának.⁴ A 2010-es politikai elítvált is megerősítette ezt a tendenciát: az azóta eltelt időszakból az látható, hogy egyfelől a nőtörténet és a társadalmi nemek tudománya fősodorba kerülése révén a kutatások és publikációk száma megugrott. A nőtörténeti fordulat keretében a női szereplők láthatóvá tétele fokozódott, ám az állami emlékezetpolitikában mindez a nacionalista diskurzust erősítette.

A női test biopolitikai kontrolljára fókuszáló kutatások egyik irányzata a szülés és születésszabályozás vizsgálata. Lengyelországban az államszocialista időszak születésszabályozási kultúrája, illetve az egyház és a fogamzásgátlás kapcsolata került a kutatások fókuszába.⁵ A volt Csehszlovákia területét érintő vizsgálatok foglalkoznak az államilag támogatott, szelektív pronatalista politikával, az abortusz szabályozásával, illetve a szexuális nevelés és a gyermekvállalás kérdéseivel.⁶ Ukrán,⁷ és a volt Jugoszlávia történetével foglalkozó kutatók szintén vizsgálták az abortusz legalizációjának sajátos, országokra jellemző vonásait.⁸ A kutatási projekteknek és konferenciáknak köszönhetően olyan tematikus kötetek,⁹ folyóirat különszámok jöttek létre, amelyek a reprodukció kérdéskörét nemzetközi keretbe helyezték, és amelyekhez magyar kutatók is hozzájárultak.¹⁰ Az elmúlt évtizedben a női test medikalizációját érintő hazai kutatások főként a szülés kérdéseit,¹¹ a

² PETŐ 2006; valamint PETŐ – SZAPOR 2007.

³ GRZEBALSKA – KOVÁTS – PETŐ 2017; KOVÁTS – PÖIM (eds.) 2015; PETŐ 2017. 209–219.

⁴ PETŐ 1999.

⁵ HARRIS 2018; IGNACIUK 2019; KUŹMA-MARKOWSKA 2020; KUŹMA-MARKOWSKA – IGNACIUK 2020; KOŚCIAŃSKA 2021a, 2021b.

⁶ DUDOVÁ 2012; HAŠKOVÁ – DUDOVÁ 2020; HRESANOVÁ 2017; LISKOVÁ 2020; LISKOVÁ – JARSKA – SZEGEDI 2020.

⁷ HILEVYCH 2015.

⁸ BOGDAN 2018; DREZGIĆ 2010; YEOMANS 2011.

⁹ DE ZORDO – MISHTAL – ANTON 2016; GEMBRIES – THEUKE – HEINEMANN 2018.; NIETHAMMER – SATJUKOW 2016.

¹⁰ Például: *The History of the Family*, (2010) 15.2; *The History of the Family* (2020) 25.4; *Medical History*. (2020) 64.2.

¹¹ FÁBIÁN 2017; KISDI 2013, 2015; KREMMER 2020.

szexualitáshoz való viszonyt,¹² illetve a születéskorlátozás és fogamzásgátlás kérdéseit járták körül.¹³ A folyamathoz olyan konstrukciókon keresztül közelítettek a kutatók, mint a nacionalizmus, az eugenika vagy az orvostársadalom különböző szereplőinek professzionalizációja.¹⁴ A 20. századi társadalmi átalakulások női testre is kiható szabályozásbeli változásait vizsgálták a második világháborút megelőző időszakban,¹⁵ az államszocialista időszakban,¹⁶ de a történeti határokon átívelő vizsgálatok is születtek.¹⁷

A háború nőtörténeti vonatkozásai

A század első felének háborúit a női szereplők láthatatlansága határozza meg: a partizánharcosok, forradalmárok történetei közt elvétve találunk női szereplőket. Ezt a képet árnyalja **Nadezda Petrusenko** tanulmánya, amely egy orosz terrorista nő motivációját vizsgálja.¹⁸ A huszadik század elején az orosz hatóságok komoly problémákkal szembesültek a szisztematikus politikai terrorizmus miatt, amely legszembetűnőbb jellemzője volt, hogy az elkövetők közül sokan nők voltak. A cikk célja Maria Spiridonova, a forradalom előtti Oroszország leghíresebb női terroristája esetének bemutatása, hogy lássuk, a történész szakmán kívül dolgozók kortárs női terroristákról alkotott nézetei felhasználhatók-e a történeti kutatásokhoz annak érdekében, hogy azonosítsák az erőszakos női elkövetők múltbeli ábrázolásainak esetleges torzulásait, és ezáltal mélyebb ismereteket szerezzenek a motivációjukról. A második világháború során kibontakozó ukrán–orosz konfliktus kapcsán **Olena Petrenko** tanulmányában megállapítja, hogy 1944-ben, miután a Vörös Hadsereg belépett Nyugat-Ukrajna területére, folytatódott a háború által leállított ún. „szovjetizáció”. A változások az oktatási rendszer átalakulásában jelentkeztek, amelyeket szakemberek ezrei támogattak Kelet-Ukrajnából és részben Oroszországból. Ezek a – többnyire női – szakemberek többek között a szocialista eszmék terjesztőiként és a nyugat-ukrán „nacionalisták” elleni harcosokként is működtek.¹⁹

A női test szabályozásához kötődő másik nagy téma, a háborús nemi erőszak vizsgálatára nemzetközi kutatócsoport jött létre, amelynek köszönhetően az elmúlt évtizedben megsokszorozódott a publikációk száma.²⁰ Transznacionális együttműködések keretében olyan tanulmánykötetek jöttek létre, amelyek a szexuális erőszak különböző aspektusait vizsgálták nemzeti és nemzetközi szinten.²¹ Ukrán és német tanulmányok ismertették a szovjet és német hadseregek megszállt területeken nők ellen elkövetett bűncselekményeit, melyek között megtalálhatók a magyar nők történetei is.²² Nemzetközi együttműködés során a 20. század háborúi mind fókuszba kerültek,²³ míg Európában főként német nyelvterületen

¹² GREXA 2015; TÓTH 2010; TÓTH – MURAI 2014.

¹³ KOCSIS 2016; KOLOH 2018; KÖRÖSI 2019, 2020; LIŠKOVÁ – JARSKA – SZEGEDI 2020; SEBESTYÉN 2018.

¹⁴ BOKOR 2013; KAPPANYOS 2020.

¹⁵ TRÁDLER 2015.

¹⁶ BÓDY 2016; VARSA 2017, 2018.

¹⁷ KISDI 2012; SVÉGEL 2018, 2019.

¹⁸ PETRUSENKO 2014.

¹⁹ PETRENKO 2014.

²⁰ A „Sexual Violence in Armed Conflict” kutatócsoport válogatott bibliográfiát közöl honlapján: warandgender.net

²¹ ALTINAY – PETŐ 2016; BRANCHE – VIRGILI 2012; HEDGEPEETH – SAIDEL 2010; ZIPFER – MÜHLHAUSER – CAMPBELL 2019.

²² HAVRYSHKO 2019; HÁJKOVÁ 2013; GEBHARDT 2017; GROSSMANN 2011; MAILÄNDER 2017; MÜHLHAUSER 2020, 2021; SCHWARTZ 2017; SCHWARTZ – TAKSEVA 2020.

²³ <https://www.childrenbornofwar.com/>

<http://www.kaleidoscopehistory.hu>

Czingel Szilvia PhD, Svégel Fanny

foglalkoztak a témával.²⁴ Magyarországon a rendszerváltást követően a második világháború kapcsán egyre nagyobb hangsúlyt kapott a háborús nemi erőszak vizsgálata: Pető Andrea közelmúltban megjelent monográfiáján túl lokális vizsgálatokkal és esettanulmányokkal gazdagodott a második világháború története mind az elkövetők, mind az áldozatok szempontjából.²⁵ Ennek eredményeként jöhetett létre 2019-ben a társadalmi párbeszédet is célzó *Háborúkban megerőszkolt nők* projekt. A nőtörténeti fordulat következtében a szovjet munkatáborokban raboskodó nők erőszaktapasztalatiról is születtek munkák.²⁶

Az emberiség elleni bűncselekmények közé tartozó, nők elleni szexuális erőszakról szóló tanulmányok között említhetjük **Analee Pepper, Galina A. Nelaeva, Irina Rebrova és Pető Andrea** tanulmányait.²⁷ Ez a kutatási irányvonal tabutémák feldolgozására ad lehetőséget, a szégyenérzet és a mély traumák a feledés politikájába kényszerítik az áldozatokat, megnehezítve ezzel a kutatást. Az utóbbi évtizedben bontakozott ki a holokauszt kutatások és a társadalmi nemek tanulmánya metszéspontjának vizsgálata, amelyben a Soá női tapasztalatai kerültek előtérbe.²⁸ Nemzetközi együttműködésekkel pedig a háborúk és népirtások társadalmi nemi szempontú vizsgálata témában is születtek tanulmánykötetek.²⁹ A *Kaleidoscope*-ban **Vida Bianca** nemcsak a holokauszt kutatások női túlélőinek visszaemlékezéseit tárja fel, hanem új szemszögből vizsgálja meg, hogyan látta egy zsidó női fogoly náci nőtársát az Auschwitz-Birkenai táborban. Irma Grese az egyik legszadistább női őr volt a tábor komplexumban, akit annak ellenére, hogy számos női rab megkínzása és a hozzájuk való embertelen viszonyulása arra predesztinált, hogy a zsidó nők megvetéssel gondoljanak rá, a túlélők visszaemlékezései mégis úgy tekintettek rá, mint a második világháború női áldozatára.³⁰ A holokauszt egy egészen más oldalát mutatja be **Mert Kocak** kutatása, aki Anne Frank gyászának társadalmi nemek szerinti értelmezését dolgozta fel, elsősorban Anne Frank naplójának különböző kiadásai kapcsán. Sok esetben Frank személyében, egy kislányt hangsúlyoznak a számos formában megjelentetett Naplójegyzeteinek interpretációi, és háttérbe szorítják zsidóságát, nemét és életkorát: ezzel Anne Frank jelenségének lényege vesz el. Sok esetben a lány nem a holokauszt elszenvedőjeként, sokkal inkább egy vívódó tinédzserként jelenik meg.³¹

A női test ellenőrzésének módozatai

A háborús időszakokhoz és a nők elleni erőszakhoz kötődik a női test reprodukív funkcióinak állami szabályozása is. Az első világháború centenáriuma kapcsán látható, hogy bár a nők szerepe normatív keretek között tematizálódott a tudományos kutatásokban, azonban a Nagy Háború még mindig a férfiak perspektíváján keresztül értelmezett, amelyre jellemző a társadalmi nemi szerepek ignorálása.³² Az ekkor elkövetett nemierőszak-esetek nyomán merült fel először társadalmi szinten az a gondolat, miszerint a nemi erőszakból fogant terhességek megszakítására lehetőséget kell biztosítani. A művi vetélés szabályozásában radikális váltást a szovjet hadsereg által 1944–45 telén elkövetett tömeges nemi erőszak

²⁴ KLEINAU – MOCHMANN 2016; MOCHMANN 2017; STELZL-MARX 2015, 2020.

²⁵ CSIKÓS – KISS – Ö. KOVÁCS; KUNT 2019; KRAUSZ – VARGA 2013; L. BALOGH 2015.

²⁶ BÁRDONICSEK 2020; KOVÁCS 2019; MACKINNON 2019.

²⁷ PETŐ–PETRUSENKO–PACHUKU 2014; PEPPER 2014; NALEAVA 2014.

²⁸ HAVRYSHKO 2020; SZABÓ 2020; WAXMAN 2017.

²⁹ ALTINAY – PETŐ 2016; BRANCHE – VIRGILI 2012; HEINEMAN 2011; HEDGEPEETH – ROCHELLE 2010; PETŐ – HECHT – KRASUSKA 2018; ZIPFER – MÜLHÄUSER – CAMPBELL 2019.

³⁰ VIDA 2014.

³¹ KOČIAK 2016.

³² A korszak újraértelmezéséről: HÄMMERLE 2020; RIVIERE 2012; SVÉGEL 2020. A fehérterror alatt elkövetett szexuális erőszakról: BODÓ 2019. 220–237.

okozta: tisztiorvosi engedéllyel, egészségügyi intézményben, ingyenesen elvégezhetővé tették az abortuszt.³³ Pető Andrea és Svégel Fanni tanulmánya a terhességmegszakítás történetét az első világháborútól kezdődően áttekintve amellel érvelt, hogy a hazai születésszabályozási rendszer megértéséhez elengedhetetlen a háborús nemi erőszak és társadalmi hatásai, illetve a szülész-nőgyógyász szakmai tevékenység által elterjedő, a nőket tárgyiasító medikalizáció figyelembe vétele.³⁴

A testek ellenőrzéséhez kapcsolódik **Szegedi Gábor** tanulmánya, amelyben a magyarországi házassági tanácsadás, illetve orvosi vizsgálatok története kerül bemutatásra a huszadik század elejétől az 1950-es évekig. A szerző a biopolitika elméleti kereteiből kiindulva amellel érvel, hogy a házassági tanácsadás diskurzusa és gyakorlatba való átültetése az egyik első és jelentős biopolitikai-regulatív törekvés volt Magyarországon. A házassági vizsgálatok kötelező és tiltó hatállyal való bevezetése Johan Béla nevéhez köthető, de az intézmény más, kevésbé beavatkozó formában történő bevezetését először az eugenika pártolói, illetve a nemibetegségekkel foglalkozó orvosok kezdeményezték, és az ügy a társadalmi elit szinte egyöntetű támogatását élvezte.³⁵ Az állami biopolitika **Svégel Fanni** tanulmányában is központi helyet foglal el, amelyben az egészségügy női cselekvőit, a bábákat és a védőket emelte fókuszba, feltárva az önálló cselekvési körüket és annak korlátait a 20. század első felében.³⁶ Az ápoláshoz kapcsolódik még **Szabó Roland Gergő és Domokos Norbert** cikke, amely a nők és a férfiak szerepeit tekintették át az ókortól napjainkig.³⁷

A nőtörténeti témák másik vonulata a nők társadalmi státusza, a családban elfoglalt szerepe, és a különböző vallású és társadalmi réteghez tartozó nők életmódja. Ezeket a témákat körüljáró tanulmányok közül **Hrotkó Larissa** a női munka formájáról és annak értékeiről ír a 19. század eleji pesti zsidó társadalomban. A szerző kitér arra a jelenségre, hogy a zsidó nők szakmai lehetőségeit erősen korlátozták a társadalmi normák és a szakmai képzés hiánya. A nők „árnyéktársadalmában” azonban voltak hagyományos csatornák, amelyeken keresztül a nők megszerezhették a szükséges ismereteket, például a szülésznői ellátás és a betegek gondozása terén.³⁸ **Czingel Szilvia** tanulmányában a 19. század végétől elindult, és Magyarországon, különösképp Budapesten az 1920-as évektől dominánssá váló, elsősorban a polgári értékrendbe beépülő mentalitásváltást vizsgálja, amely gondolkodásmódjában általában a higiénit, ezen belül is a testet helyezte a figyelem középpontjába.³⁹ Ezzel összefüggésben egy olyan speciális női rétegre hívja fel a figyelmet, amely egyrészt szorosan kapcsolódott a városi polgárság felső és középső rétegeiben végbemenő életformaváltáshoz, másrészt viszont életmódban, életkorban és munkatevékenységben eltért a cselédektől. Ez a réteg a mosónők rétege, akiknek alakját gyakran egy gyűjtőfogalom a cseléd szó alatt említik.⁴⁰

Reprezentáció a testen keresztül

A női test és a divat kapcsolata témájához három izgalmas írást emelnénk ki, melyek a női test üzenethordozó funkcióját emelik ki. **Dezső Dóra** cikkében a magyaros dolmányt mutatja be, és azt vizsgálja, hogy ez a ruhadarab hogyan lép át etnikai-, nemzeti- és társadalmi

³³ Bővebben: PETŐ 2018.

³⁴ PETŐ – SVÉGEL 2021.

³⁵ SZEGEDI 2012.

³⁶ SVÉGEL 2022.

³⁷ Szabó – Domokos 2023.

³⁸ HROTKÓ 2013.

³⁹ Bővebben lásd CZINGEL 2020.

⁴⁰ CZINGEL 2013.

osztályhatárokat és milyen üzeneteket hordoz történelmi pályafutása során. A szerző arra hívja fel a figyelmet, hogy ez a ruhadarab hogyan reprezentálhatja a vágyódást egy elképzelt magyar birodalom után, illetve szembe állítja a magyart más birodalmak domináns kultúráival. A birodalmak határainál hibrid nemzeti viseletek konstruálódnak, melyek eszközként használhatók női testekre applikálva, hogy egy nemzeti politikai propagandát szolgáljanak vele.⁴¹ Egy a kelet-európai országokban jellegzetes és jólismert ruhadarab, az otthonka és a nőiesség kapcsolatát, illetve annak üzenethordozó jellegét vizsgálja **Agárdi Izabella**. A dolgozat az otthonkát mint kulturális jelentések hordozóját tárgyalja a fogyasztói vonalon vívott hidegháborús versengés kontextusában. A többértékű kulturális jelentések, amelyek mintáit a szovjet típusú birodalmi ideológia a kisvirágokkal együtt nyomta rá a poliészter anyagra, egyúttal azt sugallják, hogy a magánszféra a kétpólusú világ és a sajátos szovjet típusú birodalmi gyarmatosító hatalom mechanizmusaival nagymértékben átítatott tér volt. Továbbá, a ruhadarab, mint birodalmi hagyaték, a kulturális emlékezet részeként emblematisztikus szerepet tölt be arra vonatkozólag, hogyan, milyen színezettel emlékezünk az államszocializmus évtizedeire.⁴² A szélsőjobboldali csoportok körében divatos és jellegzetes tetoválásokról írt tanulmányban **Sörös Anett** kihangsúlyozza, hogy a tetoválásnak, mint kommunikációs formának a választása is beszédes. A varratott szimbólum pedig üzenetet közvetít a csoporttagok és a kívülállók felé egyaránt. Utóbbiak el tudják helyezni a tetoválást viselőket a társadalmi struktúrában ideológiai csoportokhoz tartozásuk szerint.⁴³

A genderkutatások egy újabb és nagyobb témájához kapcsolódik **Félix Anikó** írása, aki a történelmi örökséget és kulturális folytonosságot vizsgálja a radikális jobboldali nők egy csoportjában.⁴⁴ Egy olyan nőtipust mutat be, akiknek csoportja a radikális feministákhoz hasonló hatalmi törekvésekkel jelenik meg a radikális jobboldalon. Ez a nőtípus, hatalmi pozíciót konstruál magának a női közösség és a virtuális térben, amelyek lehetővé teszik a hatalom gyakorlását. Saját tevékenységüket ezen a terepen is a „történelmi figurákkal”, azok tevékenységi körével azonosítják, az olvasó tudtára adják, hogy a „gyógyítást” aranyasszonyként, rimalányként vagy táltos nőként „végzik”, tevékenységüket pedig a női vezetés visszaállításának munkájaként definiálják.⁴⁵ A nemzeti kérdés társadalmi nemi aspektusát domborítja ki **Mácsai Boglárka** tanulmánya, amelynek témája egy oroszországi tagköztársaság Baskortosztán egyik északi, udmurt- és tatárok lakta járásában található iskolamúzeumok elemzése. A kiállítások elemzésén keresztül feltárja a helyes állampolgári értékrend különböző formáit, feltérképezi az ahhoz tartozó identitás rétegeit és egymásba-ágyazottságát, valamint rámutat a múzeumok és ezáltal a hazafias nevelés genderizált aspektusaira is.⁴⁶

Összegzés

Összességében tehát azt látjuk, hogy a *Kaleidoscope*-ban megjelenő változatos témákat, mint a nők elleni háborús erőszakot, a magánélet és életmód vizsgálatának kérdéseit, valamint a test és viselet vizuális reprezentációját a *biohatalmi kontroll* köti össze. Így a női test ellenőrzésének e típusai különös jelentőséget kapnak a hazai és nemzetközi genderkutatásokban. A kelet-közép európai kutatások beleilleszkednek a nagy európai és világtrendekbe, és jelentős eredményeket tudnak felmutatni, amit az eltelt 15 év is tökéletesen

⁴¹ DEZSŐ 2014.

⁴² AGÁRDI 2010.

⁴³ SÖRÉS 2011.

⁴⁴ FÉLIX 2012.

⁴⁵ A szélsőjobboldal és a nők kapcsolatáról lásd PETŐ 2019.

⁴⁶ MÁCSAI 2013.

bizonyít. A nőtörténeti témák feldolgozása még rengeteg lehetőséget rejtnek magukban, remélhetőleg nem torpan meg ez a jelentős elért eredmény. A társadalomtörténet fontos szelete ez, ami nélkül nem érthetők meg a történelem nagy világeseményei. A sajátos szemléletmód, amit a genderkutatás általában követ, hozzásegít az eddig kevésbé feltárt összefüggések megértéséhez.

Irodalom

AGÁRDI Izabella (2010) The Synthetic “Otthonka”: A Piece of Clothing and Cultural History. <http://www.kaleidoscopehistory.hu/index.php?subpage=cikk&cikkid=23>.

DOI: <https://doi.org/10.17107/KH.2010.1.112-119>

A Fragmented Landscape. Abortion Governance and Protest Logics in Europe. eds. DE ZORDO, S. – MISHTAL, J. – ANTON, L., (2016) Berghahn Books. <https://doi.org/10.1515/9781785334283-001>

A magyar megszálló csapatok a Szovjetunióban - Levéltári dokumentumok 1941–1947 szerk. KRAUSZ T. – VARGA É. M., (2013) L'Harmattan.

BÁRDONICSEK Dominika (2019): *A szovjet büntetés-végrehajtás egy sajátos válfaja: a Gulág női táborai 1934–1953.* Pécs.

BODÓ, Béla (2019): *The White Terror. Antisemitic and Political Violence in Hungary, 1919–1921.* New York – London. <https://doi.org/10.4324/9780429507960>

BÓDY Zsombor (2016): A Népeségtudományi Kutatóintézet története és a népesedéspolitika a Kádár-rendszerben. *Demográfia* 59.4, 265–300.

DOI: <https://doi.org/10.20311/Demografia.2016.59.4.265>

BOGDAN, Branka (2018): Cold War Entanglements and Abortion Technology: Writing Yugoslavia into the Global History of Vacuum Aspiration, 1964–1974. *Australian Journal of Politics and History* 64.3, 407–421.

DOI: <https://doi.org/10.1111/ajph.12486>

BOKOR Zsuzsa (2013): *Testtörténetek. A nemzet és a nemi betegségek medikalizálása a két világháború között Kolozsváron.* Kolozsvár.

Children by Choice? Changing Values, Reproduction, and Family Planning in the 20th Century. eds GEMBRIES, A.-K. – THEUKE, T. – HEINEMANN, I., (2018) De Gruyter.

DOI: <https://doi.org/10.1515/9783110524499>

CZINGEL Szilvia (2013) A mosás és tisztaság kultúrtörténete Budapesten a két világháború között. A mosónők korán halnak. <http://www.kaleidoscopehistory.hu/index.php?subpage=cikk&cikkid=133>

CZINGEL Szilvia (2020): *A női test alakváltozatai 1880–1945.* Budapest.

DAMOUDI, Joy (2017): Mothers in War: “Responsible Mothering,” Children, and the Prevention of Violence in Twentieth-Century War. *History and Theory* 56.4, 119–134.

DOI: <https://doi.org/10.1111/hith.12041>

DAVIS, Angela (2014): Wartime women giving birth. Narratives of pregnancy and childbirth, Britain c. 1939–1960. *Studies in History and Philosophy of Biological and Biomedical Sciences* 47.14, 257–266.

DOI: <https://doi.org/10.1016/j.shpsc.2013.11.007>

DEZSŐ Dóra (2014): A női magyaros dolmány, mint üzenethordozó, női testen. <http://www.kaleidoscopehistory.hu/index.php?subpage=cikk&cikkid=80>.

DUDOVÁ, Radka (2012): Regulation of Abortion as State-Socialist Governmentality: The Case of Czechoslovakia. *Politics & Gender* 8.1, 123–144.

DOI: <https://doi.org/10.1017/S1743923X12000098>

DREZGIĆ, Rada (2010): Policies and practices of fertility control under the state socialism. *The History of the Family* 15.2, 191–205.

DOI: <https://doi.org/10.1016/j.hisfam.2009.11.001>

FÁBIÁN, Katalin (2017): Parents Rebelling against the State in the Hungarian Home-Birth Movement. In: eds. FÁBIÁN, K. – KOROLCZUK, E.: *Rebellious Parents: Parental Movements in Central-Eastern Europe and Russia*. Bloomington, 308–334. <https://doi.org/10.2307/j.ctt2005wgn.15>

FÉLIX Anikó (2012): A Spirituális nő misztériumának nyomában. Történelmi örökség és kulturális folytonosság a radikális jobboldali nők egy csoportjában. <http://www.kaleidoscopehistory.hu/index.php?subpage=cikk&cikkid=97>.

DOI: <https://doi.org/10.17107/KH.2012.4.190-199>

GEBHARDT, Miriam (2017): *Crimes Unspoken. The Rape of German Women at the End of the Second World War*. Cambridge.

Gender as symbolic glue. The Position And Role Of Conservative And Far Right Parties In The Anti-Gender Mobilizations In Europe eds. KOVÁTS, E. – PÖM, M. (2015) Friedrich Ebert Stiftung.

Gendered Wars, Gendered Memories: Feminist Conversations on War, Genocide and Political Violence eds. ALTINAY, A. G. – PETŐ, A., (2016) Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315584225>

GREXA Izabella (2015): A szexuális szokások átalakulása Pesten egy 20. századi munkásélettörténet fényében. *Socio.hu* 3, 178–196.

DOI: <https://doi.org/10.18030/socio.hu.2015.3.178>

GROSSMANN, Atina (2011): The „Big Rape”. Sex and Sexual Violence, War, and Occupation in Post-World War II Memory and Imagination. In: ed. HEINEMAN, E. D. *Sexual Violence in Conflict Zones*. Pennsylvania. 137–151.

GRZEBALSKA W. – KOVÁTS E. – PETŐ A. (2017): Gender as symbolic glue: how ‘gender’ became an umbrella term for the rejection of the (neo)liberal order. *Krytyka Polityczna* (<http://politicalcritique.org/long-read/2017/gender-as-symbolic-glue-how-gender-became-an-umbrella-term-for-the-rejection-of-the-neoliberal-order/>)

HÁJKOVÁ, Anna (2013): Sexual Barter in Times of Genocide. Negotiating the Sexual Economy of the Theresienstadt. *Signs* 38.3, 503–533.

DOI: <https://doi.org/10.1086/668607>

HÄMMERLE, Christa (2020): „An Expression of Horror and Sadness” (Non)Communication of War Violence against Civilians in Ego Documents (Austria-Hungary). In: Hrsg. BAUMEISTER, M. – LENHARD, P. – NATTERMANN, R.: *Rethinking the Age of Emancipation: Comparative and Transnational Perspectives on Gender, Family, and Religion in Italy and Germany, 1800–1918*. Berghahn Books. 309–331.

HAŠKOVÁ, Hana – DUDOVÁ, Radka (2020): Selective pronatalism in childcare and reproductive health policies in Czechoslovakia. *The History of the Family* 25.4, 627–648.

DOI: <https://doi.org/10.1080/1081602X.2020.1737561>

HAVRYSKO, Martha (2019): Women's Body as Battlefield: Sexual Violence during Soviet Counterinsurgency in Western Ukraine (1944–1953). *Euxeinos. Governance and Culture in the Black Sea Region* 9.27, 85–113.

HAVRYSKO, Martha (2020): Sexual Violence in the Holocaust: Perspectives from Ghettos and Camps in Ukraine. <https://www.boell.de/en/2020/05/18/sexual-violence-holocaust-perspectives-ghettos-and-camps-ukraine>

HILEVYCH, Yuliya (2015) Abortion and gender relationships in Ukraine, 1955–1970. *The History of the Family*, 20.1, 86–105.

DOI: <https://doi.org/10.1080/1081602X.2014.996913>

HREŠANOVÁ, Ema (2017): Natural childbirth movement in the Czech Republic. In: eds. FÁBIÁN, K. – KOROLCZUK, E.: *Rebellious Parents: Parental Movements in Central-Eastern Europe and Russia*. Bloomington, 277–307. <https://doi.org/10.2307/j.ctt2005wgn.14>

HROTKO Larissza (2013): A női munka formája és értéke a 19. század eleji pesti zsidó társadalomban. <http://www.kaleidoscopehistory.hu/index.php?subpage=cikk&cikkid=134>

IGNACIUK, Agata (2019): No Man's Land? Gendering Contraception in Family Planning Advice Literature in State-Socialist Poland (1950s–1980s) *Social History of Medicine* 33.4, 1327–1349. DOI: <https://doi.org/10.1093/shm/hkz007>

In Plain Sight: Sexual Violence in Armed Conflict. eds. ZIPFER, G. – MÜHLHÄUSER, R. – CAMPBELL, K., (2019) New Delhi.

KAPPANYOS Ilona (2020): „Hajlékában kell felkeresnünk őt” A védőnői modell kialakulása. *Sic Itur ad Astra* 72. 133–152.

Kinder des Zweiten Weltkrieges. Stigmatisierung, Ausgrenzung, Bewältigungsstrategien ed. Kleinau, E. – Mochmann, I. C., Campus Verlag, 2016.

KISDI Barbara (2012): A női test dekolonizációja. A szülés posztmodern szemlélete. *Néprajzi Látóhatár* 3, 23–44.

KISDI Barbara (2013): *Mint a földbe hullott mag. Otthon szülés Magyarországon – egy antropológiai vizsgálat tanulságai*. Budapest.

KOCSIS Piroska (2016): „Aki ettől a naptól fogva abortuszt hajt végre, azt a legkeményebben büntetjük” *ArchívNet* 3. https://archivnet.hu/politika/aki_ettol_a_naptol_fogva_abortuszt_hajt_vegre_azt_a_legkemenyebben_buntetjuk.html

KOCIAK, M (2016): Gendering Mourning in the Image of Anne Frank Anne Frank gyászolásának nemek szerinti értelmezése. <http://www.kaleidoscopehistory.hu/index.php?subpage=cikk&cikkid=311>

DOI: <https://doi.org/10.17107/KH.2016.13.542-551>

KOLOH Gábor (2018): *A születésszabályozás mint társadalomtörténeti probléma. Születésszabályozás a Dél-Dunántúlon (1790–1941)*. (PhD értekezés)

DOI: <https://doi.org/10.15471/ELTE.2018.053>

KOŚCIAŃSKA, Agnieszka (2021a): *Gender, Pleasure, and Violence. The Construction of Expert Knowledge of Sexuality in Poland*. Indiana University Press.

KOŚCIAŃSKA, Agnieszka (2021b): *To See a Moose. The History of Polish Sex Education*. Berghahn Books.

DOI: <https://doi.org/10.3167/9781800730601>

KŐRÖSI Zsuzsanna (2019): Petíció az abortusz-szabadság megőrzéséért 1973 (1. rész) *TNTeF* 9.2, 1–22. <https://ojs.bibl.u-szeged.hu/index.php/tntef/article/view/33883/32962>

KŐRÖSI Zsuzsanna (2020): Petíció az abortusz-szabadság megőrzéséért 1973 (2. rész) *TNTeF* 10.2, 99–133. http://acta.bibl.u-szeged.hu/71825/1/tntef_010_002_099-133.pdf

KREMMER Sarolta (2020): Born in Corruption. Maternity Care after the Change of System in Hungary. *Analyze* 29.15, 19–44. https://analyze-journal.github.io/issues/playgrounds-for-mothers-fathers-states-and-ideologies/S.KREMMER-Born_in_Corruption.pdf

KUNT Gergely (2019): *Kipontozva... Nemi erőszak második világháborús naplókban*. Budapest.

KUŹMA-MARKOWSKA, Sylwia (2020): Marx or Malthus? Population debates and the reproductive politics of state-socialist Poland in the 1950s and 1960s. *The History of the Family* 25.4, 576–598.

DOI: <https://doi.org/10.1080/1081602X.2019.1702889>

KUŹMA-MARKOWSKA, Sylwia – IGNACIUK, Agata (2020): Family Plannig Advice in State Socialist Poland, 1950s-1980s: Local and transnational exchanges. *Medical History* 64.2, 240–266.

DOI: <https://doi.org/10.1017/mdh.2020.5>

Létkérdések a születés körül szerk. KISDI B., (2015) L'Harmattan.

LIŠKOVÁ, Kateřina (2020): *Sexual Liberation, Socialist Style. Communist Czechoslovakia and the Science of Desire, 1945–1989*. Cambridge University Press.

DOI: <https://doi.org/10.1017/9781108341332>

LIŠKOVÁ, Kateřina – JARSKA, Natalia – SZEGEDI, Gábor (2020): Sexuality and gender in school-based sex education in Czechoslovakia, Hungary and Poland in the 1970s and 1980s. *The History of the Family* 25.4, 550–575.

DOI: <https://doi.org/10.1080/1081602X.2019.1679219>

MACKINNON, Elaine (2019): Motherhood and Survival in the Stalinist Gulag. *Aspasia* 13.1, 65–94.

DOI: <https://doi.org/10.3167/asp.2019.130106>

MAILÄNDER, Elissa (2017): Making Sense of a Rape Photograph: Sexual Violence as Social Performance on the Eastern Front, 1939–1944. *Journal of the History of Sexuality* 26.3, 489–520.

DOI: <https://doi.org/10.7560/JHS26306>

MÁCSAI Boglárka (2013): Kincses Láda politikája Hazafiság és a nemek a baskíriai Iskola-Múzeumokban. <http://www.kaleidoscopehistory.hu/index.php?subpage=cikk&cikkid=156>

DOI: <https://doi.org/10.17107/KH.2013.7.74-84>

MOCHMANN, Ingwill C. (2017): Children Born of War. A Decade of International and Interdisciplinary Research. *Historical Social Research* 42.1, 320–346.

DOI: <https://doi.org/10.12759/hsr.42.2017.1.320-346>

MÜHLHÄUSER, Regina (2020): Understanding Sexual Violence during the Holocaust: A Reconsideration of Research and Sources. *German History*. June, 2020.

DOI: <https://doi.org/10.1093/gerhis/ghaa037>

MÜHLHÄUSER, Regina (2021): *Sex and the Nazi Soldier Violent, Commercial and Consensual Encounters during the War in the Soviet Union, 1941–45*. Edinburgh.

NALEAVA, G (2014): “The Path Towards Justice for Victims of Sexual Violence”? International Responses to Wartime Rape in the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia (ICTY). <http://www.kaleidoscopehistory.hu/index.php?subpage=cikk&cikkid=197>.

PETŐ Andrea (1999): Átvonuló hadsereg, maradandó trauma. Az 1945-ös budapesti nemi erőszak esetek emlékezete. *Történelmi Szemle* 1–2, 85–107.

PETŐ Andrea (2006): Társadalmi nemek és a nők története. In: szerk. BÓDY Zs. – Ö. KOVÁCS J.: *Bevezetés a társadalomtörténetbe. Hagyományok, irányzatok, módszerek*. Budapest.

PETŐ Andrea (2017): Anti-gender, azaz a társadalmi nemek fogalmát, mint ellenséggépet használó tudományos diskurzus megjelenése Magyarországon. In: szerk. KOVÁCS, M.: *Társadalmi nemek. Elméleti megközelítések és kutatási eredmények*. Budapest, 209–219.

PETŐ Andrea (2018): *Elmondani az elmondhatatlant. A nemi erőszak Magyarországon a II. világháború alatt*. Budapest.

PETŐ Andrea (2019): *Láthatatlan elkövetők. Nők a magyarországi nyilas mozgalomban*. Budapest.

PETŐ, A. – SZAPOR, J. (2007): The State of Women’s and Gender History in Eastern Europe: The Case of Hungary. *Journal of Women's History* 19.1, 160–166.

DOI: <https://doi.org/10.1353/jowh.2007.0022>

PETŐ Andrea – SVÉGEL Fanni (2021): A háborús nemi erőszak és a nőgyógyász lobbizás hatása a magyarországi születésszabályozási rendszerre. *Per Aspera Ad Astra* 8, 50–70.

DOI: <https://doi.org/10.15170/PAAA.2021.08.01.03>

Rape in Wartime eds. BRANCHE, R. – VIRGILI, F. (2012), Palgrave Macmillan.

PETŐ, A-PETRUSENKO, N-PACHUKU, M (2014): Militarized Gendered Political Agencies in a Historical Perspective. <http://www.kaleidoscopehistory.hu/index.php?subpage=cikk&cikkid=193>.

DOI: <https://doi.org/10.17107/KH.2014.9.153-157>

PEPPER, A (2014): Gender Analysis as a Predictor in Conflict Early Warning Systems: Theories from the Ivory Tower. <http://www.kaleidoscopehistory.hu/index.php?subpage=cikk&cikkid=194>.

DOI: <https://doi.org/10.17107/KH.2014.9.158-168>

PETRUSENKO, N (2014): A Female Agent of Political Violence in Pre-revolutionary Russia: Gendered Representations of Maria Spiridonova. <http://www.kaleidoscopehistory.hu/index.php?subpage=cikk&cikkid=198>.

DOI: <https://doi.org/10.17107/KH.2014.9.232-249>

RIVIÈRE, Antoine (2012): „Special decisions”. Children Born as the Result of German Rape and Handed Over to Public Assistance during the Great War (1914–18). In: eds. BRANCHE, R. – VIRGILI, F.: *Rape in Wartime*. London. 184–200.

DOI: https://doi.org/10.1057/9781137283399_14

SCHWARTZ, Agatha (2017): Creating a “Vocabulary of Rupture” Following WWII Sexual Violence in Hungarian Women Writers’ Narratives. *Hungarian Cultural Studies* 10, 81–95.

DOI: <https://doi.org/10.5195/AHEA.2017.281>

SCHWARTZ, Agatha – TAKŠEVA, Tatjana (2020): Between Trauma and Resilience. *Aspasia* 14.1, 124–143.

DOI: <https://doi.org/10.3167/asp.2020.140109>

Sexual Violence Against Jewish Women During the Holocaust. eds. HEDGEPEETH, S. M. – SAIDEL, R. G., (2010) Brandeis University Press.

SÖRÉS Anett (2011): A (Nagy)Asszony varrva jó? Jellegetes tetoválások a szélsőjobboldali csoportok körében. <http://www.kaleidoscopehistory.hu/index.php?subpage=cikk&cikkid=60>.

DOI: <https://doi.org/10.17107/KH.2011.2.104-117>

STELZL-MARX, Barbara (2015): Soviet Children of Occupation in Austria. The historical, political and social background and its consequences. *European Review of History. Revue européenne d'histoire* 22.2, 277–291.

DOI: <https://doi.org/10.1080/13507486.2015.1008416>

STELZL-MARX, Barbara (2020): Ivan's Children. The Consequences of Sexual Relations between Red Army Soldiers and Austrian Women, In: Hg. KARNER, S. –STELZL-MARX, B.: *The Red Army in Austria. Aspects of Soviet Occupation 1945–1955*. Lanham – Boulder – New York – Toronto – Plymouth.

SVÉGEL Fanni (2018): A bábamesterség átalakulása a XX. század közepén. *A Kaposvári Rippl-Rónai Múzeum Közleményei* 5. 237–254.

DOI: <https://doi.org/10.26080/krrmkozl.2018.5.237>

SVÉGEL Fanni (2019): A nagyatádi szülőotthon emlékezete egy bábaasszony elbeszélésében. In: szerk. FRAUHAMMER K. – PAJOR K.: *Emlékek, szövegek, történetek. Női folklór szövegek*. Budapest. 133–143.

SVÉGEL Fanni (2020): Nemi erőszak az első világháborúban. Kérdések, források, problémák. *Sic Itur ad Astra* 72, 103–132.

SVÉGEL Fanni (2022): Cselekvőképesség és haszonélvezet: nők politikai szerepe a reprodukciós döntéshozatalban (1914–1944). *Kaleidoscopehistory* 2022/25, 176–196.

DOI: <https://doi.org/10.17107/KH.2022.25.13-1>

Szabadság helyett erőszak: magyar női sorsok 1944–1945-ben szerk. KOVÁCS E., (2019) A Gulágokban Elpusztultak Emlékének Megörökítésére Alapítvány.

SZABÓ M. Alexandra (2020): The Corporeal Continuation of the Holocaust: A Look at Miscarriages. *Hungarian Historical Review* 9.3, 408–429.

DOI: <https://doi.org/10.38145/2020.3.408>

Szabó, Roland Gergő – Domonkos, Norbert (2023): Női és férfi kéz a betegellátás szolgálatában – ápolástörténeti kitekintés. *Kaleidoscope*, 2023/27, 417–434.

DOI: <https://doi.org/10.17107/KH.2023.27.49>

SZEGEDI Gábor (2012): Dangerous liaisons. Marriage counselling as an early discourse and practice of biopolitics in Hungary. *Kaleidoscope* 3.5, <http://www.kaleidoscopehistory.hu/index.php?subpage=cikk&cikkid=118>

The schism of '68: Catholicism, contraception and Humanae Vitae in Europe 1945–1975, ed. HARRIS, A., (2018) Palgrave Macmillan.

DOI: <https://doi.org/10.1007/978-3-319-70811-9>

TÓTH Eszter Zsófia (2010): Abortusdiskurzusok és népesedési viták a Kádár-korszakban. In: *Kádár leányai*. Budapest, 15–31.

TÓTH E. Zs. – MURAI A. (2014): *Szex és szocializmus*. Budapest.

„Törvényes” megszállás. Szovjet csapatok Magyarországon 1944–1947 között szerk. L. BALOGH B. (2015) Magyar Nemzeti Levéltár.

TRÁDLER Henrietta (2015): Angyalcsinálás és ideológia. Magzatelhajtás a Tanácsköztársaság idején. In: szerk. GYIMESI E. – LÉNÁRT A. – TAKÁCS E.: *A test a társadalomban*. Budapest. 282–294.

Váltoállítás. Diktatúrák a vidéki Magyarországon 1945-ben szerk. CSIKÓS G. – KISS R. – Ö. KOVÁCS J., (2017) MTA – NEB.

VARSA, Eszter (2017): „The Gypsy Population is Constantly Growing” Roma and the Politics of Reproduction in Cold War Hungary. In: ed. KARGE, H. – KIND-KOVÁCS, F. – BERNASCONI, S.: *From the Midwife's Bag to the Patient's File. Public Health in Eastern Europe* Budapest – New York. <https://doi.org/10.1515/9789633862094-014>

VARSA, Eszter (2018): “Respect girls as future mothers”: Sex Education as Family Life Education in State Socialist Hungary (1950s–1980s). In: eds. GEMBRIES, A.-K. – THEUKE, T. – HEINEMANN, I.: *Children by Choice? Changing Values, Reproduction, and Family Planning in the 20th Century*. De Gruyter.

DOI: <https://doi.org/10.1515/9783110524499>

WAXMAN, Z. (2017): *Women in the Holocaust: A Feminist History*. Oxford.

»Wenn die Chemie stimmt ...« Geschlechterbeziehungen und Geburtenplanung im Zeitalter der »Pille« – Gender Relations and Birth Control in the Age of the »Pill«. Hrsg. NIETHAMMER, L. – SATJUKOW, S., (2016) Göttingen.

Women and the Holocaust: New Perspectives and Challenges eds. PETŐ, A. – HECHT, L. – KRASUSKA, K., (2018) Central European University.

YEOMANS, Rory (2011): Fighting the White Plague: Demography and Abortion in the Independent State of Croatia, 1941–1945. In: eds. TRUBETA, S. – PROMITZER C. – TURDA, M.: *Health, Hygiene and Eugenics in South East Europe to 1945*. New York – Budapest. 385–425. <https://doi.org/10.1515/9789639776883-015>

VIDA, B (2014): Esettanulmány Irma Grese-ről: a „gonosz” és a „hétköznapi” artikulálódása a Holokauszt túlélők digitális szóbeli visszaemlékezései és írásbeli tanúvallomásai elemzése tükrében. <http://www.kaleidoscopehistory.hu/index.php?subpage=cikk&cikkid=310>.